Jaroslav David – Jana Davidová Glogarová (Ostrava)

HERALDICKÁ REPREZENTACE OBCE A NEVĚDECKÁ ETYMOLOGIE TOPONYM[1]

HERALDIC REPRESENTATION OF A MUNICIPALITY AND FOLK ETYMOLOGY OF PLACE NAMES

The study deals with the non-scientific (folk, popular) etymology of toponyms, specifically settlement place names, and its reflection in contemporary municipal heraldry. The aim is to incorporate the situation when the interpretation of a place name motivates the image of a municipal emblem into the general principles of the process labelled as "exteriorization" of the place name. It is the process in which the etymology of a proper name motivates the emergence of an object, most often a two-dimensional, pictorial, or three-dimensional one. The process is illustrated with the analysis of justifications of new municipal emblems of 159 selected communities in the total of 12 Czech districts that were created and approved in the period of 1990–2021. The research showed that 72 % of the examined emblems regarded as canting arms are based on the scientific etymology of place names, while 26 % are based on the respective folk etymologies.

Key words

heraldry; folk etymology; toponomastics; settlement place names; canting arms; proper name exteriorization

Klíčová slova

heraldika; nevědecká etymologie; toponomastika; místní jména; mluvící znamení; objektivace propria

1. Úvod

Studie se zabývá nevědeckou (lidovou) a vědeckou etymologií toponym, konkrétně místních jmen (podrobněji např. David, 2010), a jejím uplatněním v současné obecní heraldice. Jejím cílem je popsat a analyzovat situaci, kdy výklad místního jména motivuje podobu obecního znaku; tento proces „zpředmětnění" jazykového znaku, konkrétně vlastního jména, označujeme jako *objektivaci propria*.

Vzhledem k tématu na pomezí lingvistiky a heraldiky, respektive etymologie, onomastiky a heraldiky, považujeme za potřebné v úvodu věnovat komentář i používané oborové terminologii. V řadě případů je obtížné rozhodnout, o jaký typ nevědecké etymologie se jedná (lidová, bakalářská), navíc to ani není podstatné z hlediska zaměření studie – účelem je odlišit tento typ výkladů od vědecké ety-

[1] Za ochotné zpřístupnění archivních materiálů děkujeme Mgr. Bc. Petru Dvořáčkovi, vedoucímu Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, a pracovnicím badatelny.

mologie, tedy etymologie z hlediska dnešního stavu poznání odpovídající nejpravděpodobnějšímu vysvětlení motivace a vzniku jména. Označení *nevědecká* a *lidová etymologie* tedy používáme v textu jako synonyma (k rozdílu viz např. Rejzek, 2009, s. 17–21; David, 2010, s. 57–58; Janyšková, 2017). Druhá poznámka se týká termínů *erb* a *znak*. V souladu s jejich vnímáním v heraldice chápeme *erb* jako označení dědičného znamení v rámci rodu, zatímco výraz *znak* používáme pro prostředí obecní symboliky (viz např. Buben, 1999, s. 113, 451–452).

Příběhy vysvětlující původ šlechtických erbů nebo pověsti spojené se vznikem městských znaků jsou nedílnou součástí heraldiky (obecně k erbovním pověstem Hrabětová, 1992, s. 14–16; viz též Pelant, 2013). Tuto skutečnost ilustruje rodová pověst moravských pánů z Pernštejna, která spojuje vznik heraldické figury zubří hlavy s uhlířem Vaňkem, jenž divoké zvíře ničící milíře zkrotil a přivedl před zeměpána, za což byl odměněn šlechtickým titulem (Vorel, 1997, s. 9–12). Pověst, poprvé zaznamenaná počátkem 16. století – zhruba tři století po tom, co se v pramenech objevil prapředek Pernštejnů a erb zubří hlavy – se stala součástí pernštejnské identity a její vnější reprezentace, srov. např. její reliéfní vypodobnění na rodových sídlech (Vorel, 1997, s. 8–9; srov. Hrabětová, 1992, s. 21–24). Pernštejnská rodová pověst tedy vznikla až dodatečně – podobně jako další pověsti, jež nacházíme např. ve *Staročeské kronice tak řečeného Dalimila*, v Hájkově *Kronice české* a zejména pak v *Diadochu* a *Zrcadle slavného markrabství moravského* Bartoloměje Paprockého z Hlohol, ale i v dalších příležitostně vzniklých pramenech – s cílem vyložit šlechtický erb a zvýšit rodovou prestiž s důrazem na starobylost a ušlechtilost předků (Hrabětová, 1992; Bůžek – Hrdlička – Král – Vybíral, 2002, s. 57–64; Vorel, 2007; viz též Šimůnek, 2005). V těchto erbovních pověstech sekundárně interpretujících vznik již existujícího znaku nachází uplatnění rovněž etymologie vlastních jmen, z dnešního pohledu vnímaná jako nevědecká (neodpovídající pravděpodobné realitě), ať již jde o jména osobní, nebo jména místní. Například v Hájkově *Kronice české* čteme k roku 1158 v souvislosti se statečnými skutky českých bojovníků při obléhání severoitalského Milána výklady vzniku erbů, které často navazují na starší podání: „Druhému Bernardovi, synu Soběslavovu z Hodějova, rozkázal zlatý kapr v modrém poli na štítu míti proto, že jest on směl rychle s Odolanem do vody vskočiti. Třetímu Jetřichovi pak, synu Huzovu z Choustníka, kázal na budoucí pamět toho skutku, aby nosil zlatý žebřík na modrém štítu“ (Hájek, 2013, s. 467). V širokém slova smyslu k tomuto tématu náleží rovněž *heraldická vlastní jména* odkazující k pojmenování obecné heraldické figury (postava, předmět, stavba apod.) zobrazené na erbu, např. hrad *Házmburk* (původně *Klapý*) – *Zajícové z Házmburka* – z německého *Hase* ‚zajíc‘, hrad *Šternberk* – *Šternberkové* – z něm. *Stern* ‚hvězda‘ (Pelant, 2013; David, 2017a).

V případě nobilitované šlechty novověké a moderní doby jsou erby udělovány společně s predikáty, často uměle vytvářenými. I zde se setkáme s propojením erbovní figury a rodového jména, což dokládá cenný heraldický pramen – erbovní

listiny. Například při povýšení Frydrycha Vavřince Smilkovského do vladyckého stavu (1648) mu byl udělen predikát *z Palmové Hory aneb z Palmbergku* s figurou lva „v přední pravé tlapě u spodku, levou pak nětco vejšeji, větvičku zelenou palmovou držíce“; roku 1589 Krystyan Morin získal erb a predikát *z Mornbachu* „zespod trávník zelený a na něm mouřenín mužík stojí, maje lučiště natažené“; nadporučík Jiří Jan Zamikal získal v roce 1757 predikát *von Schlüsselsfeld* a erb, v jehož jednom poli byl vyobrazen visací zámek a v klenotu erbu klíč (Fiala – Krejčík, 2001, s. 63, 135; Brňovják, 2015, s. 372–373).

Opačným procesem k postupu, při němž existence znaku předchází jeho výkladu, je vznik znaku na základě již existujícího propria, toponyma nebo antroponyma. Jedná se o součást obecnějšího procesu předmětné netextové reprezentace jazykového znaku, který označujeme jako jeho *objektivaci*. V případě sledovaných propriálních jazykových jednotek, konkrétně místních jmen, motivuje jejich etymologická interpretace vznik nejazykového objektu – nejčastěji dvojrozměrného, obrazového, popř. trojrozměrného, hmotného. Reprezentantem tohoto postupu v heraldice jsou *mluvící znaky*, též *narážkové znaky* (dvojrozměrná objektivace). Při tomto procesu se apelativní prvek obsažený v základu propria stává motivantem erbovní figury, a to včetně odkazu na název lokality v latině nebo němčině či použití vlastního toponyma nebo iniciály názvu (Buben, 1999, s. 260–261). Příklady městských znaků adekvátně (v souladu s vědeckou interpretací) etymologizujících místní jméno představují znaky měst *Most* a *Cambridge* s vyobrazením mostu, heraldické reprezentace *Lyonu* a *Lvova* zobrazující lva, znak *Jilemnice* s vyobrazením jilmu apod. Nevědeckou etymologizaci toponyma reprezentuje znak obce *Konětopy* (okr. Praha-východ, viz obr. 1) schválený v roce 2000, na němž vidíme figuru topícího se černého koně, jehož hlava s vyplazeným jazykem vyčnívá nad hladinu. Místní jméno *Konětopy*, s prvním dokladem k roku 1391 (Profous, 1949, s. 297), Antonín Profous vykládá jako „ves konětopů. V 2. členu je nomen agentis od slovesa topiti. Vsem bylo dáno podle nějakého směšného činu jejich obyvatel“ (Profous, 1949, s. 298). Novější interpretace tohoto typu místních jmen hledají v pozadí jejich vzniku spíše přezdívku zakladatele než skupinové jméno označující obyvatele (srov. přehledově David, 2017b), popř. lze uvažovat o apelativním základu *konotop* s významem ‚močálovité, neprůjezdné místo‘ (Murzajev, 1984, s. 288). Z širšího evropského prostředí je možné uvést mluvící znaky měst *Beroun*, *Moravský Beroun*, *Berlín* nebo *Bern*, v nichž se vyskytuje znamení medvěda

Obrázek 1: Znak obce Konětopy (zdroj: https://www.heraldry-wiki.com, 2022)

(německy *Bär*), popř. medvědů, ovšem bez jakékoliv spojitosti s odpovídající etymologií místního jména (David, 2017a). Příklad užití iniciály či celého místního jména zastupuje např. znak města Znojma, v jehož středním štítku je umístěno písmeno *Z*, znak Bludova, na němž černý lev drží písmeno *B*, případ polské Wrocławi, jež má ve znaku iniciálu *W* odkazující na českého knížete Vratislava (Wratislaus), údajného zakladatele města, nebo znak Kralup nad Vltavou obsahující výraz *Kralupy*.

Ačkoliv se dále v textu podrobně zabýváme objektivací místních jmen v obecní heraldice, tedy ve dvojrozměrných objektech, nelze opomenout ani vyjádření trojdimenzionální (trojrozměrná objektivace) motivovaná nevědeckým výkladem toponyma. Příkladem mohou být např. keramické reliéfy Richarda Luksche s motivy kaprů na dvojdomě čp. 9–11 v pražské Kaprově ulici,[2] plastika *Ementál* (autor Herbert Kisza) umístěná v lokalitě známé pod nestandardizovaným názvem *U Sejrů* / *U Tří sejrů* (Most, třída Budovatelů),[3] sochy Krakonoše v Krkonoších, socha Radegasta na masivu Radhoště v Beskydech nebo např. projekt *United Buddy Bears* (několik stovek pestrých soch medvědů, 2001–2002, Berlín). V širokém pojetí k objektivaci propria náleží i honorifikační toponyma, především uliční názvy, označující místa, kde je osobnost či událost připomínána např. pamětní deskou, sochou nebo pomníkem.

Specifický je případ, kdy dochází ke vzniku nového vlastního jména (nejčastěji chrématonyma), které využívá náležitou, častěji však nevědeckou etymologizaci propria, ovšem s tím rozdílem, že ji vyjadřuje jazykovými prostředky, často doprovázenou i vizuálním netextovým vyjádřením. Jedná se zejména o chrématonyma, např. názvy festivalů *Řev Řevnice* (Řevnice), *Miku-LOVE* (Mikulov), *Bubnování pro Bubny* (Praha-Bubny), akce *Pár dubů pro Pardubice*; lezecké centrum *SmíchOFF* (Praha-Smíchov), restaurace *Kobyla* (Praha-Kobylisy; srov. David, 2011, s. 195).

2. Materiál

Materiálem pro analýzu využití nevědecké a vědecké etymologie místních jmen v současné obecní heraldice byla databáze *Registru komunálních symbolů* (Rekos), která k datu 31. 5. 2021 evidovala 5160 obecních znaků a 5386 obecních vlajek. Databázi spravuje Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Podnětem k zahájení procesu udělení obecních symbolů je žádost – zpravidla obec žádá spo-

---

[2] Název ulice, doložený od 2. poloviny 16. století, odkazuje ke jménu majitele jednoho z domů a staroměstského primátora a rychtáře Pavla Kapra z Kapršteina (Lašťovka – Ledvinka a kol., 1997, s. 315).

[3] Název odkazuje ke třem nízkým budovám trojúhelníkového půdorysu, které připomínají kusy sýra.

lečně o udělení znaku i vlajky – kterou následuje vypracování odborného posudku k podanému návrhu; o podobě znaku někdy rozhoduje anketa mezi obyvateli dané obce, jak se dozvídáme z materiálu pro obec Drozdov (okr. Beroun, anketa proběhla v roce 2015). Dle § 34 zákona č. 128/2000 Sb., *o obcích (obecní zřízení)*, právo používat obecní symboly uděluje předseda Poslanecké sněmovny. Ten se rozhoduje na základě stanoviska Výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu; jednotlivé žádosti projednává Podvýbor pro heraldiku a vexilologii (nauka o symbolice vlajek, praporů a standart). Pro podobu znaku je určující dokument *Základní heraldické zásady* – stanoví především grafické ztvárnění znaku, nezabývá se však jeho vztahem k názvu obce, a to s jedinou výjimkou: „Ve znaku obce se nepoužívají texty či samostatná písmena. Znak s nimi může být schválen jen ve zcela výjimečných případech, je-li použití odůvodnitelné mimořádnými okolnostmi (historické užívání, byť nepotvrzené panovnickou listinou). V žádném případě nelze schválit použití zkratky jména obce.“

Pro analýzu jsme si zvolili spisový materiál (žádosti obcí a zdůvodnění návrhů, odborné posudky apod.) související s agendou udělování obecních znaků z let 1990–2021, přičemž jsme se soustředili na blason (popis znaku) a jeho vztah k místnímu jménu a jeho etymologizaci, ať už vědecké, či nevědecké. Materiál je v listinné podobě uložen v Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky sídlícím v Praze (Archiv PS); výzkum probíhal v červenci 2021.

Tabulka 1: Analyzovaný materiál – dle okresů

Okres (dle abecedy)	Celkem udělených znaků	Vybraných znaků	Podíl vybraných znaků na celkovém počtu udělených znaků
Beroun	62	11	18 %
Děčín	36	5	14 %
Domažlice	55	12	22 %
Havlíčkův Brod	86	17	20 %
Hradec Králové	85	13	15 %
Liberec	49	10	20 %
Mělník	55	9	16 %
Opava	78	13	17 %
Přerov	98	14	14 %
Šumperk	65	13	20 %
Zlín	82	13	16 %
Žďár nad Sázavou	156	29	19 %
Celkem	**907**	**159**	**18 %**

Bylo vybráno 12 okresů (viz tabulka 1; celkem 159 lokalit), a to se zřetelem k charakteru jejich oikonymie i dalším jazykově-historickým specifikům, která

jsme si předem stanovili jako ta, jež by se mohla promítnout do interpretace místního jména, a tedy i vizuální podoby obecního znaku. Nejstarší sídelní území zastupují okresy Mělník, Beroun, Hradec Králové, Přerov a Opava; mladé sídelní území okresy Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou; oblast bývalých Sudet okresy Děčín, Liberec a Šumperk; vyhraněné nářeční oblasti Domažlice a Zlín. Ze souboru názvů obcí, jichž se udělení nového znaku týkalo (celkem 907 lokalit, vyloučili jsme případy potvrzení již existujícího znaku), jsme posléze vybrali ty lokality, u nichž jsme na základě místního jména předpokládali, že se v obecní heraldice projeví jeho apelativní základ, ať již reálně přítomný v toponymu (např. názvy *Bílý Kostel*, *Jilem*, *Ruda*, *Vřesina*), nebo na podkladě nevědecké etymologie předpokládaný (např. *Drozdov*, *Holohlavy*, *Svébohov*). Průměrný počet vybraných případů, tedy těch, u nichž jsme na základě místního jména předpokládali vliv etymologie na podobu znaku, činil 18procentní podíl na okres.

3. Analýza materiálu

Materiál, který zpravidla zahrnuje žádost obce doplněnou o blason vypracovaný odborníkem, např. heraldiky Jiřím Loudou, Miroslavem J. V. Pavlů, Janem Tejkalem, nebo Stanislavem Kasíkem (srov. též Křížová 2017, s. 136–139) a stanovisko Podvýboru pro heraldiku a vexilologii, ukázal následující. S výjimkou dvou obcí (toponyma *Kozlov* a *Svinaře*) se ve všech sledovaných případech etymologizace místního jména promítla do podoby obecního znaku. Nejčastěji šlo o mluvící znamení, např. k místnímu názvu odkazující motiv rostliny či stromu (větve, plodu, celku) nebo zvířete v případě toponym typu *Březová*, *Komárov*, *Krásný Les*, *Leština* (lískové oříšky), *Libkov* („obecná figura lípy […] připomíná možný původ názvu Libkova od lip“), *Růžová*, *Tis*, *Vepříkov*, *Vlaštovičky*, nebo jiný objekt či osobu, např. *Bílý Kostel nad Nisou*, *Holohlavy*, *Hrádek*, *Nové Sedlice* (koňské sedlo), *Pec*, *Starý Šachov*, *Tři Studně* nebo *Valašské Klobouky*. Znamení bylo buď zobrazeno v podobě celku, anebo, což byl častější případ, pouze ve formě pars pro toto – např. kyrys ve znaku *Brnířova*, koňská hlava ve znaku obce *Kobyly*, račí klepeta (*Rakov*), popř. pouze ve formě symbolického odkazu, např. vysoké boty (*Chodov*), sekera (*Osek*, *Proseč*, *Příseka*), zlatá barva (*Písek*), jabloň (*Sadová*), skleněný pohár (*Sklené*) či Boží oko (*Svébohov*). Např. Karel Müller (Zemský archiv v Opavě) jako člen Podvýboru pro heraldiku a vexilologii hodnotil bílé, resp. stříbrné pole ve znaku obce *Bílá* následovně: „Z předložených návrhů jednoznačně preferuji ty nejjednodušší s dostatečnou bílou, resp. stříbrnou plochou, akcentující srozumitelně současný název obce.“ Další příklady tohoto typu reprezentují např. vlnitá břevna symbolizující vodu v případě toponym *Dobrá Voda*, *Jezernice* nebo *Mokré Lazce*; dvě biskupské berly ve znaku *Biskupic*; bojový vůz se třemi kopími ve znaku *Bojiště*; lovecká trubka ve znaku *Lovčic*; kalamář s brkem ve znaku *Písařova* nebo kuriózní znak se šikmo položenými červenými rty pro *Milasín*

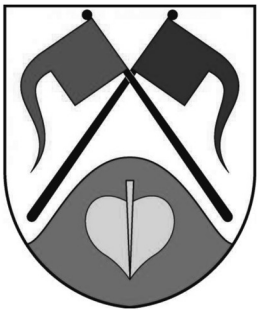

Obrázek 2: Znak obce Chlum-Korouhvice (zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Chlum-Korouhvice, 2022)

Obrázek 3: Znak obce Březová (zdroj: https://www.heraldry-wiki.com, 2022)

(viz podrobněji níže). V několika případech se setkáváme s několikanásobnou symbolikou, kdy znak odkazuje ke dvěma toponymům, ať už jde o jména rozdílných objektů nebo varianty téhož jména. Patří k nim např. mluvící znak obce *Chlum-Korouhvice* (okr. Žďár nad Sázavou; viz obr. 2) s vyobrazením dvou překřížených korouhví nad zeleným vrchem. Při jeho schvalování v roce 2017 na základě upozornění podvýboru pro heraldiku a vexilologii bylo změněno vyobrazení návrhu obsahující chybu pro laika takřka nerozpoznatelnou, a to praporce místo korouhví. Obdobným příkladem je návrh znaku pro obec *Borek*, v němž se spojuje reprezentace dvou toponym – reálné motivaci odpovídající borová šiška s větvičkou (*Borek*) a lidovou etymologií motivovaná jezdecká ostruha (připojená osada *Ostružno*). Motivačně identické případy představují také např. znaky obcí *Březské* a *Bzová*: „Březová větev se zlatými listy v dolním poli je tzv. mluvící znamení, odkazující na historický i současný název obce ve smyslu ‚dolní břízky' [přívlastky *Dolní* a *Horní* historicky rozlišovaly blízké obce – pozn. autorů]. Polní brány odkazují na historický znak obce a jejich červená barva dle významu názvu na osadu Krevlice [odkaz na lidovou pověst o bitvě, po níž zem nasákla krví]"; „dělení štítu na dvě části symbolizuje dva možné původy názvu obce – Bezová (pojmenování odvozený od listnatého keře černého bezu) či Psová (název související s místním ubytováním královských psovodů)." Podobný typ mluvícího dvojsymbolu odkazujícího ovšem k historické a současné variantě názvu reprezentuje znak *Březové* (okr. Karlovy Vary, viz obr. 3), do roku 1947 nesoucí jméno *Pirkenhammer*, jak dokládá i zdůvodnění návrhu: „Protože obec nikdy v minulosti neměla svůj vlastní znak, […] byl vytvořen úplně nový návrh obecního znaku s využitím světově známého jména obce – nad vlnitý pruh znázorňující říčku Teplou je vložen symbol hamru s vodním kolem, kladivem bucharu a kovadlinou, z jehož střední části vyrůstá bříza"; srov. též znak obce *Kámen* (okr. Děčín, něm. *Heidenstein*)

Obrázek 4: Znak obce Hať (zdroj: https://www.heraldry-wiki.com, 2022)

s vyobrazením kamene a pohanské koruny (něm. *Heide* ‚pohan‘). Kompromisem mezi vědeckou a nevědeckou etymologií jsou znaky obcí *Hať* (okr. Opava, viz obr. 4) a *Hrabůvka* (okr. Přerov). V prvním případě v dolní půli vidíme mříž (hať), zatímco v horní části je umístěn had s korunkou; v druhém případě podoba odkazuje na dvě etymologie: „od množství habrů, které zde rostly (lid. hrabů), jinému výkladu odpovídá stará obecní pečeť s motivem zkřížených hrabí.“

Z analyzovaného souboru 159 obecních znaků 115 případů vychází z vědecké etymologizace názvu obce (72 %; viz tabulka 2). Kritériem pro uvedené hodnocení byly výklady v lexikonech *Místní jména v Čechách* (Profous, 1947, 1949, 1951; Profous – Svoboda, 1957; Svoboda – Šmilauer a kol., 1960) a *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* (Hosák – Šrámek, 1970, 1980). Nejvýznamnější podíl na nevědecké etymologizaci místního jména, která se promítla do podoby znaku (27 %), měly případy, kdy v jeho základu bylo dnes již nepoužívané rodné jméno, např. *Brnířov*, *Kozomín*, *Lovčice*, *Milasín*, *Vepříkov*, ovšem obsahující zřetelný a z pohledu nové češtiny určitelný apelativní základ.

Tabulka 2: Výsledky analýzy vybraných znaků a toponym

	Znaků	**Zastoupení**
Celkem sledovaných znaků	**159**	**100 %**
Vědecká etymologie toponyma koresponduje s podobou znaku – případy využití vědecké etymologie	**115**	**72 %**
Vědecká etymologie toponyma nekoresponduje s podobou znaku – případy využití nevědecké (lidové) etymologie	**42**	**26 %**
▪ Vědecká etymologie toponyma nekoresponduje s podobou znaku – deantroponymické místní jméno	33	21 %
▪ Vědecká etymologie toponyma nekoresponduje s podobou znaku – detoponymické místní jméno	6	4 %
▪ Vědecká etymologie toponyma nekoresponduje s podobou znaku – deapelativní místní jméno	3	2 %
Nevyužitý potenciál toponyma pro vědeckou / nevědeckou etymologii toponyma, která by se promítla do znaku	**2**	**1 %**

Obrázek 5: Znak obce Bobrůvka (zdroj: https://www.heraldry-wiki.com, 2022)

Obrázek 6: Znak obce Milasín (zdroj: https://www.heraldry-wiki.com, 2022)

Zdůvodnění navržených znaků představují rovněž zajímavý soubor nevědeckých etymologií místních jmen, včetně lokálních pověstí, na něž odkazují. Například znak *Doubice* motivem větve odlomené z dubu odkazuje na pověst o třech rytířích, kteří pod ulomenou větví přečkali bouři. V žádosti obce *Bobrůvka* (okr. Žďár nad Sázavou; viz obr. 5) se píše: „Byl vzat v úvahu i název obce, který lze vysvětlovat i několikerým způsobem – od bobra, od Obrů (sousední Bobrová se píše též Obrová) – Avarů, od ‚obrů' – pradávných obyvatel našich zemí a budovatelů megalitických objektů, nebo snad i od kmene obr (obrana), ev. i od habrů či mýta (srov. Malá *Gablová > *Obrová > Bobrová, srov. blízké názvy obcí Habří, Jabloňov)." V případě znaku Bobrůvky doplňme, že v polovině 19. století se nedopatřením na obecní pečeť dostal obraz psa, ačkoliv otisk ze 17. století nese vyobrazení bobra, takže „nový návrh znaku, ovlivněný shlédnutým starším otiskem pečetě, se tak vrací k původnímu mluvícímu symbolu obce."

Již připomenutý znak obce *Milasín* (okr. Žďár nad Sázavou; viz obr. 6; jedná se o deantroponymické místní jméno, srov. Hosák – Šrámek, 1980, s. 68–69, 74) je vyložen následovně, a to včetně vazby na další toponyma v katastru obce: „Lidová tradice v něm vidí Milý-syn. Ať už je původ názvu jakýkoli (např. křestní jméno), objevuje se v něm skutečný společný kořen slov milý, milovat. Růže, srdce jako symboly lásky se v heraldice vyskytují, rty nikoli (známe jen mužský horní ret ve znamení zvaném odřivous – střela pánů z Kravař) [Dle polské erbovní pověsti je v erbu pánů z Kravař vyobrazen knír. Výraz *odřivous* označuje zápalný šíp zakončený plátnem nasáklým smolou, které se před vystřelením zapálilo; Pelant, 2013, s. 234.] Proto byly jako symbol lásky pro Milasín zvoleny právě červené dámské rty. Jsou v šikmé poloze, tj. natočeny k srdci. Červená barva je přirozenou barvou rtů a navíc je i v názvu jedné z místních částí (*Na červené*). I další místní tratě směřují k červené barvě (*Na stráži*, *Na strážově*, *Na ostražích*, *V páleninách*, *Páleniny*), chápeme-li červenou jako barvu ohně." V originální podobě znaku obec

Obrázek 7: Znak obce Malá Losenice (zdroj: https://www.heraldry-wiki.com, 2022)

viděla, jak stojí ve zdůvodnění, i potenciál sebepropagace: „Jistou atypičnost znaku chápeme jako jednu z velmi mála možností, jak může tak malá obec, jako je Milasín, proniknout do vědomí širší kulturní veřejnosti."

Pokud se zaměříme na to, jak jsou argumentačně vystavěna zdůvodnění znaků, je pro ně charakteristické cílené využívání etymologizace toponym a absence onomasticky relevantních argumentů. Opakujícím se argumentem je konstatování, že jde o mluvící znamení, a to zpravidla bez hodnocení pravdivosti či pravděpodobnosti etymologie, na níž je podoba znaku založena. V jednom jediném případě, a to bylo stanovisko archiváře Ivana Štarhy (Moravský zemský archiv) k návrhu znaku pro Malou Losenici (okr. Žďár nad Sázavou; viz obr. 7), jsme zaznamenali částečně skeptický postoj k mluvícímu znamení, ačkoliv nakonec převážil heraldický pohled: „Výklad názvu obce od lososů nebo losů je sice hodně přitažený za vlasy, ale jako mluvící znamení by to však byl znak ojedinělý." Znak udělený v roce 2004 nakonec nese vyobrazení běžícího zlatého losa.

S tím souvisí rovněž skutečnost, že zdůvodnění návrhů takřka neodkazují na odbornou literaturu a další zdroje – pokud ano, jsou to především vlastivědné a sfragistické zdroje, nikoliv odborná onomastická literatura. Pokud se tyto reference objevují, jedná se o vzácné výjimky, např. v případě znaků pro Březí (Hosák – Šrámek) nebo Koněprusy a Vepřovou (Profous).

4. Závěry

Analýza vztahu obecních znaků a etymologizace toponym ukázala, jak silné postavení a významný podíl má vědecká i nevědecká etymologie v současné obecní heraldice. Tento fakt potvrdila i kvantifikace typů obsahu blasonů a zdůvodnění objevující se v návrzích znaků (viz tabulka 2). Tato zjištění odpovídají výsledkům podobně zaměřené analýzy, která byla provedena na souboru nově udělených znaků obcím okresu Praha-východ (celkem 70 jednotek), kde 34 % znaků bylo zařazeno do skupiny mluvící znak (Kmoch, 2009, s. 123–127); výrazný podíl mluvících znaků konstatuje rovněž heraldicky zaměřená analýza nových znaků obcí okresu Žďár nad Sázavou (Křížová, 2017, s. 133). Nevědecká, nebo chceme-li lidová etymologie, tedy není pouze záležitostí etnografických výzkumů a lingvistického bádání, ale představuje fenomén, který hraje roli i v širším kontextu. Uplatňuje se

nejen jako motivant symbolů reprezentujících určitou lokalitu (obec) a sociální skupinu (obyvatelé). Může však také hrát roli v jejich marketingové prezentaci i v posílení vědomí historické kontinuity a lokální identity (srov. da Silva, 2019; Gnatiuk – Melnychuk, 2021) – druhý argument je často zmiňován ve zdůvodněních návrhů znaků.

Studie vznikla s podporou grantového projektu SGS č. 02/FF/2020–2021 *Reflexe jazykové a jazykovědné problematiky v nelingvistických textech* (poskytovatel Ostravská univerzita, Filozofická fakulta).

PRAMENY A LITERATURA

ARCHIV PS: *Sbírka udělených znaků a praporů obcí a měst*. Praha: Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

BRŇOVJÁK, J. (2015): *Šlechticem z moci úřední. Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780*. Ostrava: Ostravská univerzita.

BUBEN, M. (1999): *Encyklopedie heraldiky*. Praha: Libri.

BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. (2002): *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl: Paseka.

DA SILVA, C. M. (2019): Geodiversity and Sense of Place: Local Identity Geological Elements in Portuguese Municipal Heraldry. *Geoheritage*, 11, s. 949–960.

DAVID, J. (2010): Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym). *Naše řeč*, 93, s. 57–70.

DAVID, J. (2011): *Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie*. Praha: Academia.

DAVID, J. (2017a): Vlastní jméno heraldické. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [on-line]. <https://www.czechency.org/slovnik/VLASTNÍ JMÉNO HERALDICKÉ> cit. 2021-05-25.

DAVID, J. (2017b): Vlastní jméno místní přezdívkové. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [on-line]. <https://www.czechency.org/slovnik/VLASTNÍ JMÉNO MÍSTNÍ PŘEZDÍVKOVÉ> cit. 2021-05-25.

FIALA, M. – KREJČÍK, T. (eds., 2001): *Erbovní listiny Archivu národního muzea*. Praha: Scriptorium.

GNATIUK, O. – MELNYCHUK, A. (2021): *Geographia Polonica*, 94, 4, s. 589–607.

HÁJEK Z LIBOČAN, V. (2013): *Kronika česká*. Praha: Academia.

HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. (1970, 1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 1–2*. Praha: Academia.

HRABĚTOVÁ, I. (1992): *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*. Brno: Masarykova univerzita.

KMOCH, P. (2009): *Novodobá komunální heraldika v okrese Praha-východ. Bakalářská práce* [online]. Liberec: FPHP TU Liberec. <https://dspace.tul.cz/bitstream/handle/15240/10299/bc_17675.pdf?sequence=1&isAllowed=y> cit. 2022-01-25.

JANYŠKOVÁ, I. (2017): Lidová etymologie. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [on-line]. <www.czechency.org/slovnik/LIDOVÁ ETYMOLOGIE> cit. 2022-06-10.

KREJČÍK, T. – PSÍK, R. (2017): *Nová šlechta v rakouském Slezsku*. Ostrava: Ostravská univerzita.

KŘÍŽOVÁ, M. (2017): *Komunální znaky a vlajky udělené obcím okresu Žďár nad Sázavou v letech 2000–2015. Diplomová práce* [online]. Brno: FF MU Brno. <https://is.muni.cz/th/iwgix/diplomova-prace-krizova.pdf> cit. 2021-12-25.

LAŠŤOVKA, M. – LEDVINKA, V. (1997): *Pražský uličník 1*. Praha: Libri.

MURZAJEV, E. M. (1984): *Slovar narodnych geografičeskich terminov*. Moskva: Mysl.

PELANT, J. (2013): *Erby české, moravské a slezské šlechty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

PROFOUS, A. (1947, 1949, 1951): *Místní jména v Čechách 1–3*. Praha: Česká akademie věd a umění.

PROFOUS, A. – SVOBODA, J. (1957): *Místní jména v Čechách 4*. Praha: ČSAV.

REJZEK, J. (2009): *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum.

REKOS: *Registr komunálních symbolů* [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. <https://rekos.psp.cz> cit. 2021-05-31.

SVOBODA, J. – ŠMILAUER, V. a kol. (1960): *Místní jména v Čechách 5*. Praha: ČSAV.

ŠIMŮNEK, R. (2005): Rodová jména, příjmí a rodové tradice české šlechty v pozdním středověku. *Acta onomastica*, 46, s. 116–142.

VOREL, P. (1999): *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha: Rybka Publishers.

VOREL, P. (2007): Rodové heraldické pověsti jako prostředek mezigeneračního přenosu informace ve šlechtickém prostředí českých zemí v 16. století. In: V. Bůžek – P. Král (eds.), *Paměť urozenosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 61–67.

Základní heraldické zásady [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. <https://rekos.psp.cz/heraldicke-zasady> cit. 2022-01-10.

Jaroslav David
jaroslav.david@osu.cz
Katedra českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity
Reální 3
701 03 Ostrava

Jana Davidová Glogarová
jana.davidová@osu.cz
Centrum pro hospodářské a sociální dějiny Filozofické fakulty Ostravské univerzity
Katedra českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity
Reální 3
701 03 Ostrava